

APROXIMACIÓ AL VOCABULARI DE LA «FESTA D'ELX»

Hèctor CÀMARA I SEMPÈRE
Estudiant de la Llicenciatura d'Humanitats
(Universitat d'Alacant)

INTRODUCCIÓ

Al voltant del *Misteri d'Elx*, que se celebra els dies 14 i 15 d'agost de cada any, gira tot un món festiu, popular, religiós, teatral, musical, que li dona un sentit molt complex. Hom pot gaudir amb una important obra del teatre medieval conservada sorprenentment fins avui, però, si té un instint perspicax, descobrirà una agradable festa mediterrània on el dol i l'alegria s'entrellacen al voltant d'un temps mític de rerefons religiós, on encara els treballs preparatius passen amb cura de pares a fills, on les llàgrimes s'escampen cada vegada que l'Assumpta és coronada, on els victors ressonen forts com la pólvora. També descobrirà un important repertori musical: contrafacta medieval i polifonia renaixentista, guarnida amb una ornamentació melismàtica popular. Tot açò i molt més –litúrgia, iconografia, història...– amaga la *Festa d'Elx* sota una imatge cada dia més propagandística (política, turística i econòmica) que no li escau molt bé.

Aquest món, com no pot ser d'una altra manera, amaga un valuós lèxic que cal determinar per tal de potenciar i conservar-ne l'ús. Així, doncs, el vocabulari que proposem, l'objectiu del qual és dotar d'una eina de consulta immediata i directa d'un dubte concret sorgit a l'hora de fer un estudi, de llegir un article o, fins i tot, en el moment d'explicar o d'entendre els elements que conformen el *Misteri d'Elx*, pretén fixar un conjunt de mots relacionats amb aquest drama assumpcionista. Aquesta fixació és important en uns temps en els quals hom comença a modificar

els termes segons criteris personals poc rigorosos, sense fer cas de la tradició, la documentació i la bibliografia existent¹. Mitjançant aquestes fonts hem establert el terme correcte i l'ús apropiat.

ALTRES RECALLS ANTERIORS

Encara que fins avui dia no s'ha realitzat cap recull sistemàtic del lèxic de la Festa d'Elx, sí que podem trobar dos petits glossaris, com a precedents d'aquest vocabulari. Un és el «Glossari» que inclou Alfons Llorenç al final del seu conte *Món i Misteri de la Festa d'Elx*² per aclarir alguns dels termes que apareixen en la seua narració. Es tracta d'un recull en català que utilitza el model habitual de vocabulari amb 26 entrades, les definicions de les quals abasten el sentit conegut de la paraula i el sentit que rep en la Festa. Si bé alguna vegada es deté breument en l'etimologia o en la forma de pronunciar a Elx, les definicions són molt simples i reduïdes, però si tenim en compte per a qui estan dirigides (xiquets i xiquetes que comencen a apropar-se a la Festa), és una solució prou adequada.

L'altre es tracta del «Glosario», amb 36 termes, que Luís Maestre inclou en la seua obra de divulgació sobre la Festa.³ Les definicions de les paraules es converteixen aquí en petites seccions separades entre sí que s'aparten del model tipus de diccionari que, en canvi, Llorenç sí que ha utilitzat. L'aportació més important és la utilització d'imatges que complementen l'explicació, però arriba a fer-ne un ús excessiu. Introdueix bastants inexactituds i, a vegades, les definicions se centren massa en aspectes poc relacionats amb la representació. Hom troba a faltar termes com *nit de l'albà*, *judiada*, *processó*, *roà*, etc. i, en canvi, s'inclouen paraules de poca rellevància (*Adonai*, *arxiprest*, *trops*, etc.).

Aquests reculls, tanmateix, no pretenien ser exhaustius i la finalitat era la de complementar una obra que no tenia com a objectiu el fet de recollir el lèxic de la Festa. En canvi, el vocabulari que presentem, encara que no exhaustiu, ja que s'ajusta a l'extensió d'un article limitat de pàgines, es caracteritza per ser una obra independent amb uns objectius propis, esmentats més amunt.

DESCRIPCIÓ DEL VOCABULARI

En el moment que vam començar a redactar aquest vocabulari vam tenir present sempre que l'ideal que hauria de portar-lo endavant era el d'utilitat. El vocabulari, com ja hem comentat, té la pretensió d'arribar a ser una eina eficaç de consulta i, per tant, la forma de presentació havia de ser clara.

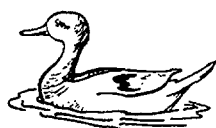
Les definicions, en la majoria dels casos, són dobles, és a dir, hi ha una primera definició, amb el sentit general i conegut de la paraula, i una segona que es correspon al sentit de la paraula en l'àmbit del *Misteri d'Elx*. La definició «general» és concisa i se centra només en l'accepció

¹ Un exemple d'açò és la terminologia utilitzada al Museu Municipal de la Festa on podem trobar: àngels d'andador per àngels de coixí o de mantell; sant Tomeu per sant Tomàs; màscara de la Mare de Déu dormida per mascareta.

² Alfons LLORENÇ: *Món i Misteri de la Festa d'Elx*, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, València, 1986, 39-43.

³ Luís MAESTRE MORENO: *Misteri d'Elx. Tradición y cultura*, Diario La Verdad, Alacant, 1995, 99-127.

més propera a la Festa. La segona defineix el terme que directament s'hi relaciona. Només quan les dues definicions no tenen res a veure o el sentit que pren en la Festa és idèntic al sentit general, apareix una única definició, centrada en l'ús que té la paraula a Elx.

La segona definició, aquella que està en relació amb la Festa, va precedida d'una abreviatura en versaleta que indica el tema a què pertany. D'aquesta manera, definim el camp d'acció que li correspon al mot dintre l'àmbit del *Misteri d'Elx*. Les denominacions que faig servir les utilitzen Joan Castaño i Biel Sansano⁴ per tal de classificar els diferents articles que reediten, malgrat que mínimament reelaborades per adaptar-les adequadament al vocabulari. Així, els seus «aspectes teatrals» són ací l'escenografia, encara que també fem referència a termes teatrals generals, la immensa majoria són mots relacionats amb la posada en escena i, per tant, hem preferit utilitzar aquesta denominació; l'organització és autònoma a la història, però sense deixar d'estar relacionades, així com la llengua amb la literatura; i la religió i la litúrgia són independents. A més a més, hem inclòs un tema nou: personatges.

El gènere no era del tot necessari però hi ha casos en què es podria originar alguna mena de dubte, així que hem decidit finalment utilitzar-lo. Les definicions estan vinculades entre si per tal d'ajudar a una major comprensió del terme. D'aquesta manera, quan hi ha una paraula en cursiva, precedida d'una fletxa i entre parèntesi estem remetent a aqueixa paraula per poder ampliar la definició. Hem omés, doncs, la citació de totes les paraules relacionades amb un terme concret ja que allargarien el vocabulari i el farien confús.

Hem de dir que en el moment que vam tancar –temporalment– el recull teníem 207 paraules, de les quals han estat elegides 123 (60%) per a aquest article. Les paraules que ací apareixen són aquelles que hem considerat d'ús més extens i de major interès per a la comprensió global de la *Festa d'Elx*. Finalment, he d'agrair l'ajuda prestada per Joan Castaño, Gaspar Jaén i Biel Sansano, que han sabut sempre indicar-me la direcció correcta a seguir com a novell que sóc d'aquests afers.

Abreviatures

<i>arg</i>	argument	<i>litúrg</i>	litúrgia
<i>esc</i>	escenografia	<i>ling</i>	llengua
<i>fes</i>	festes	<i>mús</i>	música
<i>hist</i>	història	<i>org</i>	organització
<i>icon</i>	iconografia	<i>per</i>	personatge
<i>lit</i>	literatura	<i>rel</i>	religió

⁴ JOAN CASTAÑO I GARCIA; GABRIEL SANSANO I BELSO (ed.) (1998), *Història i crítica de la Festa d'Elx*, Departament de Filologia Catalana, Alacant, Universitat d'Alacant.

VOCABULARI DE LA FESTA D'ELX

ALBÀ, NIT DEL'. [albada>alba(d)a>albà] f1 (Albada) La primera claredat del dia. 2 FES Espectacle pirotècnic que té lloc la nit del 13 d'agost com a ofrena a la Mare de Déu de l'Assumpció on els il·licitans llancen focs d'artifici. Tres quarts abans de mitjanit es comencen a llançar palmeres (coets que esclaten alhora formant un ventall mig obert) i a partir de les 23'30h. comencen a disparar-se gran quantitat de coets (la *coetà*). Poc abans de les dotze, els llums de la ciutat s'apaguen i, a mitjanit, es llança, des del campanar de Santa Maria, la «palmera de la Mare de Déu». La nit, doncs, es fa dia i se n'explica així la denominació. El primer document que parla d'aquesta celebració és la consuetud del 1625.

ANDADOR. m 1 Passadís. 2 ESC Passadís inclinat i tancat amb balustrada que dóna accés al cadafal (↓ *cadafal*) des de la porta Major. Simbòlicament, és una mena de via ascètica on Maria experimenta el sofriment del seu Fill en les estacions que recorden la seua Passió. Ja se'n coneix el ús escènic des del s. xv.

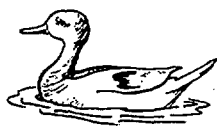
ÀNGEL. m 1 Paraula derivada del grec «àngelos» (missatger) que es refereix a un esperit celestial, intermediari entre Déu i els homes. 2 PER a) Al *Misteri d'Elx*, personatge celestial que davalla en un giny aeri (mangrana o araceli) encarregat de dur un missatge diví dirigit a Maria o als apòstols. b) l'*àngel* es refereix concretament al personatge que davalla en la mangrana (↓ *mangrana*) amb la missió d'informar Maria de la seua mort, fer lliurament d'una palma com a penyora del seu immediat traspàs al Paradís i, en l'ascens, concedir-li el desig de veure els apòstols. c) Cada un dels sis personatges, a banda de les Maries, que conformen el seguici marià (↓ *àngel de coixí*, *àngel de mantell*, *seguici*).

ÀNGEL DE COIXÍ. m PER Cada un dels dos nens, caracteritzats com a àngels (sense ales), que acompanyen Maria (↓ *seguici*) encarregats de portar un coixí de vellut carmesí que han de col·locar sobre el terra quan Maria s'agenolle a l'andador.

ÀNGEL DE MANTELL. m PER Cada un dels quatre nens, caracteritzats com a àngels (sense ales), que acompanyen Maria (↓ *seguici*), encarregats de sostenir-li el mantell.

ÀNGEL MAJOR. m PER Personatge celestial, situat en la peanya central de l'araceli (↓ *araceli*), encarregat de transportar l'ànima de la Mare de Déu al Cel quan mor i d'unir-la al cos en el moment de la seua assumpció. Es caracteritza per ser un sacerdot, per vestir com a tal (alba, estola i cingle) i per ser l'únic personatge sense intervenció, que per la seua funció, indumentària i fonts documentals en què es basa la representació de la Festa, deu ser una reminiscència de la participació de Jesucrist (en un moment del s. xvi l'escena hauria estat modificada dintre d'un procés de fixació del text). El 1632 és denominat el Jesús (↓ *Jesús*, *el*).

ANIMETA. *f* 1 En llenguatge vulgar, principi vital de l'home que s'oposa al cos. 2 **ESC** Nom popular que rep la petita imatge de la Mare de Déu que simula ser la seua ànima, recollida per l'Àngel Major (↑*Angel Major*) després de morir. Ja apareix inventariada al 1634 una imatge de l'ànima, encara que l'actual és del s. XIX. Iconogràficament, aquest tipus de representació (Crist subjectant una petita imatge de Maria) ja la trobem en imatges bizantines del s. X, d'on passaran a Occident i perduraran fins al Concili de Trento.

APÒSTOL. *m* 1 Cada un dels dotze deixebles que van ser instruïts per Jesús. 2 **PER** Aquell que interpreta a un dels dotze apòstols, que, miraculosament, són transportats davant Maria, per exprés desig seu, amb la finalitat de soterrar-la.

ARACELI. [llat. *ara*, «altar», *caelum*, «cel»] *m* **ESC** Estructura metàl·lica guarnida tota d'oripell amb quatre peanyes laterals, on es situen a dalt dos àngels-homes i a baix altres dos àngels-nens que polsen una guitarra, una arpa i dos guitarrons respectivament, i una peanya central, on se situa l'Àngel Major (↑*Angel Major*) o la imatge de l'Assumpta. Té la funció de pujar l'ànima de Maria durant el primer acte, i el cos amb l'ànima durant el segon. Apareix documentat, entre altres, al drama assumpcionista de València (principis del s. XV), possible referent d'Elx.

ARROVA DE L'OLI. *f* **HIST** Administració que rebia la donació d'una arrova ($\pm 12'5$ Kg) d'oli per cada caldera que fabricara sabó a Elx i destinava aquestes rendes al manteniment de les tramoies i del vestuari de la Festa. Va dependre fins el s. XVIII, que passà a mans del Consell, de la Confraria de Nostra Senyora i al càrrec de la qual hi havia un majordom o clavari. El Consell va decidir-ne la supressió en 1740 pel descens de la producció d'oli.

ASSAIG GENERAL. *m* **FES** Representació reduïda del *Misteri d'Elx* celebrada en dies anteriors a la representació pròpiament dita (14 i 15 d'agost) on hom pot contemplar els dos actes en una mateixa sessió pagant una entrada. A partir del 1924 es comença a fer un el dia 13 amb l'interés per als investigadors i turistes de poder assistir a la representació amb les portes de l'església tancades. El 1972 s'ampliaren els assajos als dies 11 i 12.

ASSUMPCIÓ. *f* **REL** Festivitat cristiana que commemora l'elevació en cos i ànima al cel de la Mare de Déu per gràcia del seu fill Jesús. Comença a celebrar-se entre els s. VI i VII, primer a Orient, però no fou fins els ss. VII-VIII quan rebé el nom d'Assumpció i se'n fixà la data el 15 d'agost, relacionada amb festivitats paganes dedicades al repòs de la terra i a Diana (deessa verge, jove i fecunda).

BACALLAR. *m* **ESC** Petit eixamplament de forma triangular al costat nord de la plataforma que hi ha al buit de la cúpula de Santa

Maria (↓ *tramoia*) amb la funció de permetre el pas folgat dels personatges celestials cap als aparells aeris que hi ha penjats de la càbria (↓ *càbria*).

BIGA, LA. *f* ESC Terme popular que fa referència a la jàssera que subjecta la tramoia que hi ha col·locada sobre el buit de la cúpula (↓ *jàssera*).

CÀBRIA. *f* 1 Aparell per alçar coses feixugues format per tres bigues inclinades convergents en la part superior, on hi ha una politja per on passa una corda. 2 ESC Aparell situat a la plataforma de la cúpula de Santa Maria compost de dos troncs inclinats sobre l'eix de les portes del cel (↓ *portes del cel*) unides en els extrems que, mitjançant una corriola doble situada en el seu àpex (↓ *tròcola*), permet baixar i pujar els diferents aparells aeris.

CADAFAL. *m* 1 Plataforma elevada per a estar-s'hi els personatges d'un acte. L'ús escènic d'aquest element en la nostra cultura el trobem ja a principis del s. XIV. 2 ESC Entarimat de fusta alçat al creuer, d'1'5m d'altura amb una superfície de 8x7m, tot envoltat d'una balustrada, al qual s'accedeix des de l'andador (↑ *andador*). La primera jornada representa la casa de Maria i la segona la vall de Josafat amb el sepulcre al bell mig. Simbòlicament, és l'espai d'unió del món terrenal (espai i personatges) amb el celestial (espai i personatges).

CADAFALLET. *m* ESC Petit empostissat que es col·loca al presbiteri durant l'Octava de la Mare de Déu (↓ *salves*) al qual s'accedeix mitjançant unes escales laterals. Al damunt se situa sobre un llit del s. XVIII (↓ *Llit de la Mare de Déu*) la imatge de la Verge que simula la seua mort amb l'ús d'una mascareta (↓ *mascareta*).

CADIRA. *f* ESC Aparell aeri utilitzat per a l'assumpció, avui desaparegut, documentat el 1530. Deu tractar-se d'un element incorporat a l'araceli (↑ *araceli*) on es devia col·locar la imatge de la Mare de Déu (sedent?), ja que és necessari l'acompanyament dels àngels per al sentit de l'escena.

CAIXA DE LES TRES CLAUS. *f* HIST Caixa forta del Consell on hom guardava la documentació més important que conformava l'ordenació legal d'Elx que, per a major seguretat, era obert amb tres claus repartides entre el Justícia, un Jurat i el notari. A partir del 1609, quan l'organització de la Festa passà a mans del Consell, la Consueta de la Festa fou guardada en aquesta caixa per impedir que es copiara o retocara (↓ *ocultisme*).

CALVARI. *m* 1 Lloc on fou crucificat Jesús. 2 REL Segon lloc sant que visita Maria com a record de la Passió del seu Fill, simbolitzat per un petit altar col·locat al tercer pilar de la nau, al costat de l'Epístola, amb la representació d'un mont amb tres creus. Antigament, estava situat a la tercera capella de la banda sud.

CANTOR. *m* 1 El que té com a ofici cantar. 2 MÚS Aquell que interpreta un dels personatges de la Festa. En un principi, foren eclesiàstics, fins

ben entrat el s. XIX (ara per ara només Sant Pere, l'Àngel Major i el Pare Etern són sacerdots). Com a professionals, pertanyien a la capella de música de Santa Maria, encara que a vegades es contractava gent d'altres pobles. En 1835 es va eliminar aquesta capella i els il·licitans, aficionats, començaren a fer-se càrrec de la representació.

CAPELLA DEL MISTERI D'ELX. f1 Capella de cantors de música religiosa. 2 MÚS Nom que des de la creació del Patronat Nacional del Misteri d'Elx, reben els cantors (↑cantor) que interpreten la Festa.

CARTÓ. m MÚS Cadascuna de les partitures del s. XVIII i XIX amb les cobles de l'Araceli (↑Araceli) i la Coronació (↓Coronació), perforades per la banda inferior per a poder penjar-les als instruments o a l'aparell aeri, que van ser eliminades de la representació amb la reforma dels anys 50.

CASA DE LA FESTA. f HIST Edifici situat a pocs metres de Santa Maria, seu del Patronat Nacional del Misteri d'Elx, lloc de reunió de la Junta Local Gestora (↓Junta Local Gestora), espai d'assaig dels cantors, arxiu, centre cultural, etc. Va ser construït a finals del s. XV amb la funció d'Hospital de la Caritat en un estil de transició entre el gòtic i el renaixement.

CATIFA. f 1 Peça teixida amb la funció d'adornar o cobrir el sòl. 2 ESC Peça que s'estén al llarg de tot l'andador i pel cadafal (↑andador, cadafal), dissenyada per Manuel Benedicto i teixida per la Real Fàbrica de Tapices el 1959. Substituïa l'antic encatifat de flors, que no amortia les passes i havia de ser reposat després de cada representació.

CEL. m 1 a) Regió superior on resideix Déu i les ànimes benaventurades també conegut com a Paradís. b) Espai escènic del teatre medieval que simula el Paradís situat, en un primer moment, en llocs elevats de la pròpia església i que, amb el temps, es col·locà amb una intenció més naturalista a la volta (paral·lel de la volta celest) des d'on es permetia l'acció vertical. 2 ESC a) A Elx, espai escènic articulats en una part visible (llenç del cel i aparells aeris) i en una reservada als tramoistes i als artilugis que permeten el moviment vertical (↓tramoia). El 1760 l'arquitecte Marcos Evangelio modificà la seua situació tradicional sota l'arcada i el col·locà a la cúpula amb la qual cosa dotà l'escena de continuïtat i unitat segons el concepte barroc. b) Llenç pintat amb núvols i àngels que cobreix l'anell toral de la cúpula de Santa Maria d'Elx (15m diàmetre) amb dos objectius: simular el cel i amagar la tramoia. Té una obertura quadrada al costat del presbiteri per on davallen els aparells aeris (↓portes del cel).

CLAUS. f 1 Atributs de Sant Pere com a cap de l'església cristiana consistents en una clau d'or (poder d'absolució) i altra de plata (poder d'excomunicació). 2 ESC Símbol que porta Sant Pere a la Festa consistent en dues claus daurades. Aquest tipus de símbols icònics eren molt comuns en les representacions medievals per a distingir els personatges.

CLAVARIA. f 1 Junta encarregada d'organitzar la festa d'un sant. 2 HIST El Consell de la vila (↓ Consell) creà el 1609 la Clavaria de Nostra Senyora amb la finalitat d'administrar les rendes per a l'organització de les festes d'agost (representació i festes cíviques).

COBLA. f lit Conjunt de versos relacionats per la rima. En concret, la Festa d'Elx està composta de seixanta-cinc cobles i dos-cents cinquanta-vuit versos, la majoria, noves rimades (versos octosíl·labs apariats). El 67'6% del text seria del s. xv i el 32'4% del xvi.⁵

COMPLETES. f 1 Darrer cerimonial amb què s'acaben les hores canòniques del dia. 2 LITÚRG FES Hora de començament de la Vespra, que podria haver estat font d'inspiració gestual.

CONFRARIA DE NOSTRA SENYORA DE L'ASSUMPCIÓ. f ORG HIST Entitat encarregada d'organitzar la Festa i el conjunt de cultes dedicats a la Mare de Déu de l'Assumpció, l'existència de la qual ja està datada el 1530 (↑cadira) amb seu a l'ermita de sant Sebastià. Els ingressos de què disposava provenien d'almoines, de l'arrova d'oli (↑arrova d'oli) i de les ajudes del Consell. Va desaparèixer al s. xix, encara que va deixar d'organitzar la representació el 1609 (↓ Consell).

CONSELL. m 1 A l'Antic Règim, òrgan administratiu municipal per a discutir i resoldre assumptes d'interés públic format a Elx (s. xviii) per 24 consellers que conformen el Capítol, dirigit per un Justícia, tres Jurats i un Síndic, reunits en Sitiada. 2 ORG HIST Etapa a partir del 1609 en què el Consell Municipal començà a organitzar la Festa, fent front a la manca de diners de la Confraria (↑ Confraria de Nostra Senyora de l'Assumpció). Es van crear taxes administrades per la Clavaria (↑ Clavaria) i els càrrecs de cavallers Electes (↓ Electes, cavallers). Amb el Nou Règim es van dedicar menys diners i la representació va entrar en un període de decadència que durà fins el 1924, quan es va crear la Junta Protectora de la Festa (↓ Junta Protectora de la Festa).

CONSUETA. 1 f a) Llibre que conté les normes acostumades a seguir en les cerimònies litúrgiques. b) Manuscrit amb el text i normes d'una peça dramàtica (↓ drama). 2 ESC a) f Llibret on es conserva el text històric, tant literari com musical, del Misteri d'Elx, amb les acotacions per a la escenificació correcta. S'han conservat cinc textos, còpies de la consuetat original que el Consell guardava (↑ Caixa de les tres claus): 1625 (text literari), 1639 (text literari i musical), 1709 (text literari i musical), 1722 (copia l'anterior) i 1752 (copia el del 1625). b) m Ajudant del mestre de cerimònies (↓ mestre de cerimònies) en la posada en escena de la representació: Consuetat del cel, Consuetat de la porta Major, Consuetat del cadafal i Consuetat de la sagristia.

CONTRAFACCTA. f MÚS Tècnica consistent a adaptar textos nous a melodies preexistents, comuna en representacions teatrals medievals i

⁵ Aquests valors els hem deduït d'Antoni Ferrando, «La llengua del Misteri d'Elx», en *La Corona d'Aragó i les llengües romàniques. Miscel·lània d'ho-menatge a Germà Colom*, M. Metzeltin, Tübingen, 1989, 75-89.

renaixentistes, com ara la Festa d'Elx, sobretot en el repertori monòdic (↑ ↓ gregorià, cant, monòdia).

CORONACIÓ. f 1 Acte de posar una corona. 2 a) ARG Escena de la Festa on la Santíssima Trinitat (↓ Trinitat), des de l'aparell de la coronació, corona la imatge de la Mare de Déu, situada al centre de l'araceli, a mig camí del cel. L'espectacularitat rau en la simultaneïtat d'aquests dos aparells en escena (↓ tròcola), en el llançament de gran quantitat d'oripell, en la disparada de coets, en el volteig de les campanes i en els aplaudiments i vïctors del públic. La coronació de Maria, doncs, és la culminació de la seua assumpció. Iconogràficament, trobem una evolució des de la Mare coronada pel Fill, del s. xv, fins a la solució il·licitana on apareix la Trinitat, predominant al s. xvi. b) ESC Aparell aeri revestit d'oripell format per un seient central, on és el Pare Etern (↓ Pare Etern), i dues peanyes laterals, per a les altres dues persones divines (↓ Trinitat). És un giny específic d'Elx, ja que la resta de drames coneguts fa la coronació en el Paradís.

DORMICIÓ. f REL Concepte referit al traspàs de Maria que posa de manifest la temporalitat de l'esdeveniment, conseqüència del caràcter pur i sense pecat de la Mare de Déu. Els orígens iconogràfics de l'escena els trobem al s. x a Bizanci amb una estructura definida: una línia horitzontal, el cos de Maria, oposada a una línia vertical, Jesús, i al voltant els apòstols i els àngels.

DRAMA. m ESC Peça de teatre religiós nascut a les esglésies medievals com a complement de la litúrgia que, en un principi, consistia en un diàleg acompanyat de gestos lligat a l'introït de la missa (trops) i que, amb el temps, dintre d'un procés de complexació escènica i textual, esdevindrà una peça independent.

ELECTE, CAVALLER. m PER HIST Cada un dels dos càrrecs que el Consell començà a designar a partir del 1609 amb el fi d'organitzar les festes d'agost amb els diners arregats per la Clavaria (↑ Clavaria) i que avui en dia es mantenen com a càrrecs honorífics. Encara seuen a la vora del cadafal des d'on participaven d'apuntadors (eixien de l'església per tal d'introduir els actors en escena), funció que s'ha mantingut de forma simbòlica quan fan entrar sant Joan i sant Tomàs. Vesteixen de gala i porten una vara daurada com a senyal d'autoritat.

ESTACIÓ. f 1 Representació artística d'una escena de la Passió que forma part del Via-Crucis. 2 ESC Cadascú dels tres petits altars col·locats en tres pilastres de la banda sud de la nau on hom representa els Sants Llocs (↓ Getsemaní, hort de, ↑ Calvari, ↓ Sant Sepulcre) que Maria visita al principi de la representació com a recordatori dolorós i exemplar del seu Fill.

ESTENDARD. m FES Penó amb la insígnia de la Mare de Déu de l'Assumpció d'Elx brodada (dibuix de la consuetud del 1709) que el cavaller

Portaestendard (↓ Portaestendard, cavaller) porta en la processó del 15 d'agost (↓ processó-soterrament).

EVANGELIS APÒCRIFS. m ARG Escrits sobre la vida de Jesús no reconeguts per l'Església que volien suplir la manca de dades dels Evangelis canònics. Entre aquests trobem narracions referides a la mort i assumpció de Maria que recollirien relats de tradició oral que haurien aparegut els primers anys del Cristianisme. Podem considerar l'escrit de Joan el Teòleg (s. IV-V) com a el primer relat assumpcionista conegut.

EXÈQUIES. f LITÚRG Ritus funerals dels cristians en memòria d'un difunt. El soterrament de la Mare de Déu al Misteri d'Elx està inspirat en aquests cerimonials.

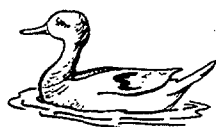
FESTA, LA. f 1 Solemnitat que rememora un esdeveniment i dona esplai a la gent. 2 FES a) Nom popular i tradicional que ha rebut la representació a Elx. Fou a partir del 1609, en el moment que el Consell es féu càrrec de la seua organització (↑ Consell), quan fou coneguda com a la festa per excel·lència de la Vila d'Elx. b) Segon acte de la representació que es celebra el 15 d'agost i que té com a argument el soterrament, l'assumpció i coronació de la Mare de Déu. c) Festa d'Elx. Drama sacre cantat en llengua catalana d'origen tardomedieval (finals del s. XV) que es realitza dins l'església de Santa Maria d'Elx, els dies 14 i 15 d'agost que representa la mort, assumpció i coronació de la Mare de Déu.

FESTES D'AGOST. f FES Denominació que fa referència al conjunt d'actes que conformen la celebració de la festivitat de l'Assumpció a Elx, del 6 al 22 d'agost (↑ albà, nit de l'assaig general, festa, ↓ prova de l'àngel, prova de veus, roà, salves, vespra).

FOSSA(T). f 1 Clot excavat a terra, sobretot per a soterrar-hi morts. 2 ESC Cavitat al sòl de l'església, sota el buit del sepulcre del cadafal, amb una profunditat de 160 cm, que té la finalitat d'amagar l'araceli totalment quan baixa a arregar el cos de Maria. També pot referir-se a l'espai sota el cadafal on estan els tramoistes.

GETSEMANÍ, HORT DE. m 1 Lloc on Jesús es retirà a resar a Déu Pare abans de ser empresonat. 2 ESC Primer lloc sant que visita Maria com a record de la Passió del seu Fill, simbolitzat per un petit altar col·locat al segon pilar de la nau, al costat de l'Epístola, amb la representació d'una gran olivera. Antigament, estava situat a la segona capella de la banda nord.

GOIGS. m 1 Composicions poètiques en llaor de la Mare de Déu o un sant, molt populars a la nostra cultura. 2 REL Text de seixanta-vuit versos octosíl·labs distribuïts en desset estrofes, amb tornada cada vuit versos, que es canta a les Salves de la Mare de Déu (↓ Salves). Té interès com a resum argumental de la Festa d'Elx. El text està documentat al s. XVIII.

GREGORIA, CANT. m **1** Cant a l'uníson propi de l'Església romana, encara que en trobem l'origen l'Imperi franc. **2** MÚS Al Misteri d'Elx, de les vint-i-sis peces musicals, deu són monòdiques, originades a partir de la contrafacta (↑ contrafacta) d'himnes gregorians.

GRAN RABÍ. m **1** (Rabí) Doctor del culte judaïc davant d'una comunitat. **2** PER Aquell que dirigeix el grup de jueus en el seu propòsit de furtar el cos de Maria abans d'enterrar-lo, caracteritzat com a rabí jueu (↓ judiada).

INDICACIÓ TONAL. f MÚS Breus preludis entre cant i cant que introduí Òscar Esplà en la reforma del 1924 per tal de: donar el to als cantors, subratllar els instants més espectaculars i omplir els buits per donar continuïtat musical a la representació.

JASSERA. f **1** Biga grossa que, horitzontalment, sosté altres peces de construcció. **2** ESC Biga mestra de gelosia de 10m de llargària que, recolzada en la cornisa de la cúpula de l'església de Santa Maria (des de la finestra NE a la SE), sosté dues bigues de voladura sobre les quals hom munta la tramoia del Cel (↓ tramoia).

JAUME, SANT. **1** El Major, va formar part dels tres apòstols més íntims de Jesús i, tradicionalment, hom creu que va predicar a Hispània. **2** PER Aquell que representa l'apòstol homònim, caracteritzat amb el vestuari de pelegrí: capell, petxines, bordó, esclavina i la carabasseta, conegut per cantar en l'escena del Ternari (↓ ternari).

JESÚS, EL. m PER Personatge de la Festa d'Elx aparegut en un inventari de robes i objectes litúrgics del 1637, identificat amb l'Àngel Major de l'araceli (↑ Àngel Major).

JOIA. [judiada>judià>juïà>joïà] f ESC Variant del mot judiada (↓ judiada).

JOÏO. [cast., judio>juïo>joïo] m ESC Variant del mot castellà judío (↓ jueu). Té una connotació pejorativa i és utilitzat a Elx com a insult.

JOAN, SANT. **1** Un dels tres apòstols més íntims de Jesús que al Calvari rebé a Maria com a mare. Autor del quart evangeli. **2** PER Aquell que representa l'apòstol Joan, primer a arribar davant Maria, i que es caracteritza per portar un llibre a la mà dreta (l'Evangeli) i a l'esquerra la palma que li dona Maria (↓ palma).

JOSAFAT, VALL DE. f REL Lloc, vora Jerusalem, on, segons la tradició, Maria volgué ser soterrada, així ho afirma el text apòcrif del Pseudo-Melitó.

JUDIADA. f ESC Escena del segon acte on un grup de jueus (↓ jueu), atrets pels cants dels apòstols, entra per l'andador amb l'objectiu de robar el cos de la Mare de Déu. Els apòstols ho intenten impedir produint-se una gran brega que acaba amb la inclusió d'un jueu fins al llit de la Verge. Però, en el moment de agafar el cos, resta amb les «mans

gafes» (↓mans gafes) i la resta del grup, adonant-se del miracle, cau de genolls i es penedeix. Es tracta d'una escena de gran dinamisme i dramatisme bèl·lic que va ser eliminada a finals del s. XVIII pels avalots que formava entre la gent i recuperada per Òscar Esplà en la restauració del 1924.

JUEU. m PER Cadascú dels vint-i-vuit cantors que conformen el grup que s'oposa al soterrament de Maria (↓judiada) però que, després del miracle que deixa les «mans gafes» al jueu que s'apropa al cos de la Mare de Déu, demanen el baptisme.

JUNTA LOCAL GESTORA. f ORG Entitat que funciona dins del Patronat (↓ Patronat Nacional del Misteri d'Elx) amb el poder efectiu d'aquesta institució (per tant, amb les obligacions d'organitzar la Festa, conservar l'església de Santa Maria i difondre els seus valors). Està formada per dos presidents fixos (l'alcalde i l'arxiprest), un president gestor, un vicepresident, un secretari, un tresorer, un arxiver i quaranta vocals.

JUNTA NACIONAL RESTAURADORA DEL MISTERIO DE ELCHE Y DE SUS TEMPLOS. f ORG HIST Entitat encarregada de restaurar la representació amb tots els seus elements i l'església de Santa Maria després de la Guerra Civil. Va ser creada el 1940 i pogué representar la Festa per primera vegada el 1941, encara que les seues tasques es perllongaren fins el 1948, quan l'esmentada Junta fou transformada en el Patronat (↓ Patronat Nacional del Misteri d'Elx).

JUNTA PROTECTORA DE LA FESTA. f ORG HIST Entitat creada el 1924 per iniciativa de Pere Ibarra amb la intenció de restaurar la Festa de la decadència a què havia arribat per la manca de recursos econòmics i l'alternança política de finals del XIX i principis del XX. La revisió va ser sobretot musical i escènica, destacant la restauració de la Judiada (↑Judiada). Ja amb la II República, Òscar Esplà aconseguí que el 15-09-1931 la Festa fóra declarada Monument Nacional.

LLEGENDA ÀURIA. f ARG Conjunt de vides de sants escrita per Iacopo da Varazze cap al 1266. El seu capítol 119, síntesi dels apòcrifs assumpcionistes (↑evangelis apòcrifs), és una important font argumental de representacions sobre aquesta temàtica en llengua catalana, entre les quals trobem el Misteri d'Elx, ja que va ser el canal més important de difusió del relat a l'Edat Mitjana.

LLEMOŚÍ. m 1 Denominació incorrecta, emprada des del s. XVI, que fa referència a la llengua catalana original i que ha estat aprofitada pel secessionisme lingüístic. 2 LING Terme aparegut per primera vegada al manuscrit de Cristòfol Sanz (1621) en relació a la llengua en què està escrita la Festa, amb el sentit de llengua antiga, i que arribà al seu cim amb Pomares Perlasia (1957), que utilitzà el terme per tal de negar la catalanitat de la llengua del Misteri d'Elx.

LLIBRETS DELS CANTORS. *m* **1** (Llibret) Llibre que conté una peça musical per a ser llegida en la representació d'una obra. **2** *MÚS* Conjunt de vuit quaderns del s. XVIII la importància dels quals rau a ser els primers que transcriuen el text musical de la Festa en notació moderna i per haver estat usats pels cantors en la representació. Van estar substituïts el 1841 per altre conjunt, del qual conservem deu quaderns, utilitzat fins a la Guerra Civil. També es conserva un quadern amb el cant de l'àngel de la mangrana de finals del XIX i primeries del XX.

LLIT DE LA MARE DE DÉU. *m* **FES** Durant l'Octava de l'Assumpció hom munta un llit sobre el qual es col·loca la imatge de la Mare de Déu representant-ne el Trànsit (↓salves). El llit actual, d'eben amb ornaments de bronze i argent, és una donació que Gabriel Ponce de Leon, duc d'Aveyro i Baños i marquès d'Elx, va fer a la imatge de l'Assumpta en el seu testament l'any 1747. Aquesta tradició està vinculada al costum que, des del s. XVI, hi havia als territoris de la Corona d'Aragó de construir llits sobre els quals hom representava Maria morta.

LLITERA. *f* **1** Llit amb vares horitzontals per poder ser conduït a braços. **2** *ESC* Llit amb andes on és col·locada la imatge de la Mare de Déu morta per a la processó (↓*processó-soterrament*) i l'escena del soterrament (↓*soterrament*).

MANGRANA. [variant dialectal de «magrana»] *f* *ESC* Denominació que rep l'aparell aeri que transporta l'àngel (↑*àngel*) per anunciar a Maria la seua propera mort i lliurar-li una palma. Apareix per les portes del cel tancat per vuit gallons i, en el moment que les traspassa, s'obri, mostrant-ne l'interior, guarnit d'oripell, l'àngel. El nom original fou núvol (en relació amb el Cel) però, amb el temps, va ser identificat per la seua forma esferoïde amb aquesta fruita i ja el 1700 trobem tal denominació en una traducció de la Festa. Fins al 1906, data en què es pintà de roig acarabassat, fou de color blau amb un querubí en cada galló. La primera referència a aquest tipus de giny la trobem en la coronació de Martí l'Humà el 1399.

MAJORDOM. *m* **1** Aquell que administra o dirigeix una comunitat. **2** *HIST* Delegat que la Confraria de Nostra Senyora (↑*Confraria de Nostra Senyora de l'Assumpció*) nomenava per a organitzar la Festa. El primer conegut va ser Lluís Perpinyà el 1530 (↑*cadira*).

MANS GAFES. *f* *ICON* En la representació, càstig diví que rep el jueu que arriba fins al llit on jau el cos de Maria, simbolitzat en l'engarrotament de les mans (↑*judiada*).

MARE DE DÉU. *f* **1** Imatge venerada de la Verge Maria sota diferents advocacions. **2** *REL* *Mare de Déu de l'Assumpció*. Imatge que representa Maria assumpta venerada a Elx com a patrona que, segons la tradició, arribà a la ciutat pel mar el 1370 (↓*Vinguda*) i és protago-

nista de la *Festa d'Elx* (↓ *Maria Major*). La imatge actual és una reproducció idèntica d'aquella que es va cremar en febrer del 1936 i que datava del s. XVII.

MARIA CANTAORA. *f* PER Denominació popular que rep la Maria Major (↓ *Maria Major*) en oposició a les Maries Mudes, Maria Iacobé i Maria Salomé (↓ *Maria Muda*), les seues acompanyants, la partitura de les quals, no conservada, no es va recuperar fins als anys 50.

MARIA IACOBÉ. *f* PER Una de les dues acompanyants de Maria pels sants llocs, germana seua (Maria Cleofàs) i mare de Sant Jaume Menor, representada per un nen (↓ *Maria Muda*).

MARIA MAJOR. *f* PER Nen que representa la Mare de Déu abans de la mort, moment en què es substituït per la imatge de la patrona (↑ *Mare de Déu*).

MARIA MUDA. *f* PER Cada una de les dues acompanyants de Maria en el pelegrinatge pels llocs sants al *Misteri d'Elx*. Es tracta de Maria Iacobé i Maria Salomé (↑ *Maria Iacobé*, ↓ *Maria Salomé*), germanes de Maria, quan, segons la tradició documental, les acompanyants haurien de ser simplement donzelles. El text musical no s'ha conservat, fet que ha originat aquesta denominació popular, oposada a la de Maria Cantaora (↑ *Maria Cantaora*). Va ser a la reforma dels anys 50 quan Òscar Esplà, a partir del text conservat en la consuetud del 1625, en reconstruí el cant.

MARIA SALOMÉ. *f* PER Una de les dues acompanyants de Maria pels llocs sants, germana seua i mare de Sant Joan i de Sant Jaume Major, representada per un nen (↑ *Maria Muda*).

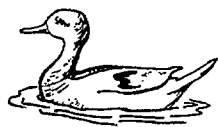
MAROMA. *f* 1 Corda gruixuda. 2 *ESC* Cada una de les dues cordes que permeten el descens dels aparells aeris: una per a la *mangrana* i l'*araceli* i altra per a la coronació. Es caracteritzen per estar folrades de tela blava que els tramoistes embotonen al mateix temps que davallen. Per tal d'evitar oscil·lacions, dies abans de la representació, són estirades penjant d'elles dues pedres de grans dimensions.

MARRANO. *m* *ESC* Cada una de les petites bigues transversals que recolzen les dues bigues de voladura que subjecta la jàssera (↑ *jàssera*).

MASCARETA. *f* 1 (Màscara) Careta amb què actuaven els actors antics. 2 *esc* Representació de la cara de la Mare de Déu amb els ulls closos que li es posada per figurar-ne la mort i que li es treia en el moment de l'Assumpció. Ja trobem una referència en la consuetud del 1625.

MESTRE DE CAPELLA. *m* 1 El que està al càrrec d'una capella de música. 2 *MÚS* Director de la capella de cantors que interpreta el *Misteri d'Elx*, encarregat d'ensenyar i assajar els cants de l'obra. El primer mestre de capella conegut és Lluís Vich (1562-1594). Tenia l'obligació de practicar i ensenyar el cant pla i de buscar xiquets per als papers d'àngels i de Maria. A partir del 1609 el Consell, com a nou

organitzador de la Festa, i d'acord amb l'església, començà a anomenar el càrrec de mestre de capella per a la representació. A partir de mitjans del s. XVIII l'església designà un mestre per a la resta de cultes i, de vegades, es produïren casos de duplicitat de càrrecs.

MESTRE DE CERIMONIES. *m* 1 Persona encarregada de fer seguir les parts d'un ritual. 2 **ESC** Càrrec que va nàixer als anys 30 del s. XX amb l'objectiu, no de dirigir el *Misteri d'Elx*, sinó de vetllar pel manteniment de l'acció dramàtica, tal i com ha estat llegada per la tradició i les consuetes.

MESTREVILA. [mestre (obrer de) Vila] *m* **ESC** Càrrec municipal d'origen medieval, que va funcionar a l'Antic Règim, entre les tasques del qual estava el muntatge de la tramoia de la Festa. Avui en dia perviu en la denominació que rep l'encarregat de la tramoia del cel.

MINISTRIL. *m* 1 Sonador d'un instrument. 2 **MÚS** Músic que pertanyia a la capella de músics de Santa Maria, encarregada d'acompanyar els cants de la Festa. Al s. XVIII estarà composta de baix, cornetes, violins, trompes, xeremies, oboès, arpa, etc. El 1835, amb la desamortització de Mendizábal, el Consell decidí eliminar-la per emprar els diners en altres necessitats. Només restaren quatre instruments en escena: l'orgue, la guitarra, l'arpa i el fagot (acompanyava el ternari, eliminat el 1924).

MISTERI. *m* 1 Denominació que rep el drama sacre en llengua romanç, documentada per primer cop a França el 1374. El terme *mystère* deriva de *ministerium* (ofici religiós) i designava les obres teatrals que representaven algun misteri teològic. En català apareix per primera vegada en el drama assumpcionista de València, de les primeres dècades del XV. 2 *Misteri d'Elx.* **ESC** Nom que també rep el drama assumpcionista d'Elx (↑ *Festa, la*) i que en destaca la medievalitat i el caràcter teatral.

MONÒDIA. *f* 1 Cant a una sola veu. 2 **MÚS** Al *Misteri d'Elx*, de vint-i-sis cants deu són monòdics i presenten influències del gregorià medieval (↑ *gregorià, cant*). En un primer moment, la totalitat dels cants de la representació serien monòdics, creats amb la tècnica de contrafacta (↑ *contrafacta*), fins que al s. XVI s'inclogueren peces polifòniques (↓ *polifonia*).

NÚVOL. *m* **ESC** Denominació que rep la mangrana a les consuetes (↑ *mangrana*).

OCULTISME. *m* **HIST** Terme que Pomares Perlasia (1957) va aplicar al costum tradicional d'amagar tot allò referent a la Festa per a la Inquisició, al plagi o qualsevol persona aliena a la representació. En aquest sentit, la consuetud original era guardada a la caixa de les tres claus (↑ *caixa de les tres claus*) i en el moment de fer una còpia per a l'ús dels mestres de capella solia eliminar-se l'anterior.

ORIPELL. *m* 1 Full de matèria brillant com l'or. 2 ESC Petits trossets de paper daurat que llancen els àngels de la mangrana i els àngels de l'araceli quan l'aparell aeri corresponent apareix en escena i els tramoistes, en gran quantitat i a propulsió, quan es realitza la coronació. Es pot considerar símbol del raig de llum tramés per la divinitat. També decoren els aparells aeris.

PAL·LI. *m* 1 Tela utilitzada com a cobricel subjectada per diverses barres. 2 ESC Tela brodada sobre sis barres que porten altres tants jueus darrere de la imatge de la Mare de Déu en l'escena del soterrament i en la processó.

PALMA. *f* 1 Branca de palmera, simbòlicament relacionada amb la victòria, l'ànima i el paradís. 2 ESC Palma blanca ornada amb oripell que l'àngel de la mangrana lliura a Maria com a penyora del seu pròxim traspàs i perquè la porten els apòstols davant el seu sepeli. Maria la lliurarà a Joan, el seu apòstol més proper.

PARE ETERN. *m* PER Sacerdot que interpreta a Déu Pare caracteritzat amb vestits blancs i cabells i barba canosos. Se situa al centre de la Coronació, com a primera persona de la Trinitat, i és l'encarregat de coronar la imatge de la Mare de Déu (↑ coronació).

PATRONAT NACIONAL DEL MISTERI D'ELX. *m* ORG El 1948 el govern transformà la Junta Nacional Restauradora (↑ *Junta Nacional Restauradora del Misterio de Elche y de sus Templos*) en aquesta institució que té com a objectius la celebració anual de la representació segons la tradició, la conservació de l'església de Santa Maria i el fet de difondre els valors de la Festa. En l'actualitat, està constituïda per un president d'honor (el rei d'Espanya), un president (el conseller de Cultura), un president efectiu (director general de Cultura), vicepresident primer (l'alcalde d'Elx), vicepresident segon (l'arxiprest de Santa Maria), un vicepresident tercer, un secretari i catorze vocals. Dins d'aquesta entitat se'n constituï una altra que funcionava a Elx (↑ *Junta Local Gestora*). Podem destacar entre la tasca desenvolupada per aquesta organització la reforma que la representació va sofrir els anys 50.

PERE, SANT. 1 Un dels tres apòstols més íntims de Jesús, el qual rebé el nom de Cefas («Roca», «Pere» traduït del grec) ja que seria la base de la futura Església amb la potestat d'absoldre i excomunicar, d'obrir o tancar les portes del cel. 2 PER Sacerdot encarregat d'interpretar a aquest apòstol. Es caracteritza per portar dues claus daurades (↑ *claus*) i vestidures sacerdotals (al segon acte, quan ha de fer les exèquies al cos de Maria).

PERSIANA. *f* ESC Enginy ideat per A. Serrano i Peral després de la Guerra Civil per tal de substituir el nen per la nova imatge de la patrona (molt més pesada que l'antiga, cremada al 1936). Consisteix en un pla inclinat situat sota l'escenari per on descendeix el nen, mentre la

imatge, que durant tot el temps ha estat amagada sota el llit, ascendeix per la força d'uns contrapesos.

PESADA DE CARN. *f* **HIST** Obsequi consistent en una certa quantitat de carn que lliurava el Consell als cantors i músics per la participació en la representació.

POLIFONIA. *f* **1** Música que combina dos veus o més. **2** *MÚS* De les vint-i-sis peces musicals, setze corresponen a la reforma polifònica efectuada al s. XVI. Coneixem tres autors que hi participaren: un tal Ribera (Antoni de Ribera?, cantor de la capella pontificia entre 1513-1523) que escrigué «Flor de virginal bellesa», «Aquesta gran novetat», «Oh, Déu Adonai» i «Nosaltres tots creem»; Joan Ginés Pérez (1548-1612?, mestre de capella de la catedral de València) va compondre «A vosaltres venim pregar»; i Lluís Vich (organista de Santa Maria i primer mestre de capella de la Festa conegut, 1562-1594) és autor d'«Ans d'entrar en sepultura».

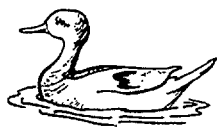
PORTAESTENDARD, CAVALLER. *m* **PER HIST** Persona que acompanya els cavallers Electes (↑ *electe, cavaller*) en la representació, encarregat de portar l'estendard (↑ *estendard*) en la processó (↓ *processó-soterrament*). L'encarregat de portar-lo era l'administrador de l'arropa de l'oli fins l'any 1740, en què desaparegué aquesta institució. A partir d'aquell moment, fou el Consell qui designà aquest càrrec honorífic entre la noblesa i els llicenciats il·licitans. Avui en dia, és el Patronat aquell que nomena una persona rellevant per a aquesta tasca.

PORTES DEL CEL. *f* **ESC** Buit per on davallen els aparells aeris, col·locat sota la bastida del cel (↑ *cel*) i sobre un forat que hi ha a la banda est del llenç. Estan formades per dos taulons corredissos que tancats tenen un forat enmig per on passen les maromes que pegen de la càbria (↑ *càbria*).

PROCESSÓ. *f* **FES** Denominació abreujada de la processó-soterrament (↓ *processó-soterrament*).

PROCESSÓ-SOTERRAMENT. *f* **FES** Acte celebrat el 15 d'agost, a les 10 del matí, on la imatge de la Mare de Déu, sobre la llitera i amb la mascareta de difunta, ix al carrer acompanyada pels cantors de la representació. Es tracta d'una ampliació de l'escena del soterrament (↓ *soterrament*) pels carrers d'Elx (aproximadament l'antic traçat de la muralla medieval), però amb la diferència que ix també acompanyada pels fidels i les autoritats locals i eclesiàstiques.

PROVA DE L'ÀNGEL. *f* **FES** Cerimònia celebrada la vesprada del 10 d'agost per tal de provar la resistència a l'altura dels personatges que hauran de baixar pels aparells aeris. Els protagonistes són els nens que acudeixen en gran nombre. Fins els anys 50 hi havia la tradició de llançar-se *conyetes* (codonys) els uns als altres, fet que convertia l'acte en una gran batalla.

PROVA DE VEUS. *f*FES Acte que té lloc el 6 d'agost al Saló de Plens de l'Ajuntament per tal de comprovar les veus dels nens que cantaran en la representació. És una reminiscència de la prova que el Consell feia quan organitzava la Festa amb la finalitat d'elegir els cantors que l'havien de representar.

QUARTET. *m* 1 Conjunt de cantors que interpreta una peça per a quatre veus. 2 MÚS Nom que rep el grup de quatre apòstols que interpreten la peça «A vosaltres venim pregar».

REPRESENTACIÓ EXTRAORDINÀRIA. *f*FES Representació de la Festa d'Elx fora de les dates normals d'agost. En concret, es refereix a les representacions que commemoren a finals d'octubre la proclamació del dogma de l'Assumpció (1-11-1950), la primera de les quals fou en 1954. En un principi, foren cada cinc anys fins que el 1972 augmentaren a cada any parell.

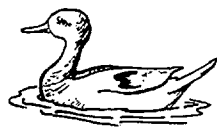
RESCÈLICA. [llat. *res*, «cosa», *caelum*, «cel»] *f*ESC Denominació que també rep l'aparell aeri denominat araceli (↑ *araceli*).

ROÀ. [rodada>rodà>roà] *f*FES Es tracta d'una mena de vetlla al cos mort de la Mare de Déu, exposat damunt el cadafal a l'església de Santa Maria, oberta de bat a bat, que se celebra la nit del 14 al 15 d'agost. La gent, de forma individual i espontània, amb un ciri a les mans, segueix un recorregut preestablert: els carrers per on ha de passar la processó pel matí.

SALVES. *f*1 (Salve) Oració dirigida a la Verge Maria. 2 FES REL Cerimònies realitzades del 16 al 22 d'agost que conformen l'Octava de la Mare de Déu. Cada vesprada es realitza una missa amb sermó de tema marià i es canten la salve i els goigs (- *goigs*). Quan acaba, els fidels pugen al cadafal a besar els peus a la imatge de la Mare de Déu (↑ *Llit de la Mare de Déu*).

SANT SEBASTIÀ, ERMITA DE. HIST Edifici relacionat amb les construccions del gòtic català del xv. L'interior es caracteritza per ser d'una nau amb capelles laterals. La façana té un arc de mig punt dovellat, damunt del qual hi ha una fornícula barroca del s. xviii. Fins l'adequació de l'antic Hospital de Caritat –al costat seu– com a Casa de la Festa, l'ermita va tenir un gran protagonisme en la representació: era vestuari dels cantors, lloc d'assaig, d'ací eixien els cantors en comitiva cap a Santa Maria (↓ *seguici*), fou seu de la Confraria de Nostra Senyora de l'Assumpció i, fins el 1648, capella de la imatge de la Mare de Déu. Ara és utilitzada com a sala de projecció de l'audiovisual del Museu Municipal de la Festa.

SANT SEPULCRE. *m* 1 Tomba on fou soterrat Crist. 2 ESC Tercer lloc sant que visita Maria com a record de la Passió del seu Fill, simbolitzat per un petit altar col·locat al quart pilar de la nau, al costat de l'Epístola, on es representa un sepulcre buit. Antigament estava situat vora la porta sud del creuer.

SANTA MARIA, ESSLÉSIA DE. HIST ESC Escenari on es representa la *Festa d'Elx*. L'edifici actual, construït sobre un altre renaixentista, es tracta d'una de les primeres mostres barroques de la Governació d'Oriola. És de planta de creu llatina, amb quatre capelles laterals, creuer i deambulatori, des d'on s'accedeix a la capella de la Comunió. El creuer està cobert amb una gran cúpula –lloc on se situa el Cel (↑ *Cel*). Tant a l'exterior com a l'interior, destaca pel tectonisme i l'ornamentació continguda. Destaca la porta Major amb una obra escultòrica de Nicolau de Bussi on es representa l'Assumpció de Maria. Es va construir entre el 1673 i el 1784 i intervingueren arquitectes com ara Francesc Verde, Joan Fauquet i Marcos Evangelio.

SEGUICI. *m* **1** Conjunt de persones que acompanyen algú. **2 a)** FES Comitiva formada per l'arxiprest, els cavallers Electes i Portaestendard, la Maria Major amb els seus acompanyants, els cantors i les autoritats que ix des de la Casa de la Festa i es dirigeix a Santa Maria a l'inici de cada acte. La banda de música l'obri amb la interpretació del pasdoble *El Abanico*, d'Alfred Javaloyes. **b)** *Seguici marià.* per Grup de sis àngels i dos Maries (↑ *àngel de coixí*, *àngel de mantell*, *Maria Iacobé*, *Maria Salomé*) que acompanyen la Maria Major en el pelegrinatge pels sants llocs.

SEPULCRE. **1** Cavitat on se soterra un cadàver. **2** ESC Escotilló de 2x2m obert al centre del cadafal al segon acte on els apòstols soterraren el cos de Maria i, sota el qual, els tramoistes substitueixen l'Àngel Major per la imatge de l'assumpta quan l'araceli baixa per recollir el cos.

SOTERRAMENT. *m* **1** Donar sepultura a un cadàver. **2** ARG Escena de la Festa, basada en el ritual d'exèquies, on els apòstols i els jueus ordenen una processó al voltant del sepulcre, com la que ix el matí del 15 d'agost pels carrers (↑ *processó-soterrament*): creu alçada, llitera amb la imatge de la Mare de Déu i pal·li. Representa el trasllat del cos de Maria al sepulcre.

TENDAL. *m* **1** Tela estesa a distància del sol per a fer ombra o protegir de la pluja. **2** *esc* Tela ratllada de blau i blanc, penjada de la façana principal de Santa Maria, per tal de protegir del sol els espectadors situats a l'exterior de l'església.

TERNARI. *m* **1** Conjunt de tres elements. **2** ARG Escena en la qual es troben tres apòstols –entre ells Sant Jaume (↑ *Jaume, sant*)–, que han accedit a l'església per tres portes diferents (Major, Sant Agatàngel, Ressurrecció), al principi de l'andador, simbolitzant així la trobada en una cruïlla de camins. Interpreten la peça «Oh, poder de l'Alt imperi», on expressen l'estranyesa d'haver-se trobat miraculosament a Jerusalem.

TOMÀS, SANT. **1** Apòstol que es va negar de primer a creure la Ressurrecció de Crist. Segons la tradició va predicar a l'Índia. **2** PER Aquell que

interpreta a l'apòstol homònim, últim a aparèixer en la representació, quan la Mare de Déu està a mig camí del Cel. Primer, se n'adona que els apòstols estan al voltant d'un sepulcre i, després, que Maria està ascendint al Cel. Excusa el seu retard dient que les Índies l'han ocupat.

TORN. *m* **1** Màquina composta d'un cilindre amb una corda enrotllada que té la funció de pujar i baixar objectes pesats. **2** *esc* Mecanisme de tracció humana amb dos cilindres que recullen una maroma (↑ *maroma*) cadascun, instal·lat a la terrassa de Santa Maria, per a baixar i pujar els ginys aeris. El disseny de l'actual mecanisme fou ideat per Marcos Evangelio en 1760 (↑ *Cel*).

TRAMOIA. *f* **1** Conjunt d'elements usats en el teatre per a fer transformacions escèniques. En el teatre medieval rebien molta importància aquests elements per tal d'aconseguir efectes sorprenents i espectaculars, i cridar, així, l'atenció als espectadors. **2** *ESC* Conjunt de mitjans d'arrels medievals que permeten la posada en escena de la *Festa d'Elx*. També fa referència a l'espai que conté aquests elements. *Tramoia alta/aèria o Cel*. Es troba situada a la cúpula de Santa Maria, amagada pel llenç, i té l'objectiu de fer possible l'aparició dels aparells aeris. Està formada per una plataforma sobre el buit de la cúpula on trobem la càbria, la tròcola, les maromes i, a l'exterior, el torn (↑ *Cel*). *Tramoia baixa/terrestre*. Es troba situada sota el cadafal i es compon del llit (↑ *persiana*) i del sepulcre (↑ *fossa*), que permeten el canvi respectiu del nen i de l'Àngel Major per la imatge de la Mare de Déu.

TRAMOISTA. *m* **1** Constructor de tramoies. **2** *ESC* Persona que treballa en el muntatge i funcionament de les tramoies de la Festa.

TRÀNSIT. *m* **REL** Concepte referit al traspàs de Maria que posa de manifest la temporalitat de l'esdeveniment, conseqüència del caràcter pur i sense pecat de la Mare de Déu. Aquest sentit també apareix en altres denominacions: Repós, Pausa, Dormició, etc. (↑ *Dormició*).

TRINITAT. *f* **1** Les tres persones divines en un sol Déu. **2** *a)* *PER* Grup format per un sacerdot (↑ *Pare Etern*) i dos nens que representen les tres persones divines, encarregat de coronar la Mare de Déu des de l'aparell aeri de la coronació. *b)* *esc* Denominació que també rep l'aparell de la coronació (↑ *coronació*).

TRÒCOLA. [cast.] *f* **1** Roda amb una superfície acanalada per on passa una corda. **2** *ESC* Politja doble situada al vèrtex de la càbria (↑ *càbria*) per on passen les maromes que han de subjectar els aparells aeris: per la corriola superior, la de la coronació, i, per la inferior, la de la mangrana i l'araceli. Permet la simultaneïtat en escena de l'araceli i la coronació (↑ *coronació*).

VESPREA. *f* **1** Dia anterior a una festivitat. **2** *FES* Primer acte de la representació que se celebra el 14 d'agost, vigília de la festivitat de

l'Assumpció, que té com a argument la mort, acompanyada dels apòstols, i la pujada al cel de l'ànima de Maria.

VESPRES. f 1 Hora canònica que conforma la cerimònia litúrgica del vespre.

2 Cerimonial que té lloc abans de cada acte on el clergat de Santa Maria, després d'accedir processionalment a l'església, canta un himne, les antífoes de la salmòdia, el responsori i el *Magnificat*.

VINGUDA DE LA MARE DE DÉU, LA. f FES Commemoracions que tenen lloc el 28 i 29 de desembre on es rememora la llegenda que narra la trobada el 1370 a la platja del Tamarit (Santa Pola) d'una arca amb la inscripció «Sóc per a Elx» que contenia una imatge de la Mare de Déu i un llibret amb la música i lletra de la Festa, per part del guardacostes Francesc Cantó. Aquest fet pretén datar el *Misteri d'Elx* al s. XIV, encara que fins a finals del s. XVII no es documenta, en cap escrit sobre la Festa, aquesta llegenda.

CONCLUSIONS

En el moment que vam començar a arreplegar termes per a aquest vocabulari ens va sorprendre la riquesa lèxica de la *Festa d'Elx*. Aquesta aproximació només mostra una part, potser la més coneguda, però encara resten per definir una gran quantitat de mots, sobretot denominacions populars emprades per la gent que treballa dins la Festa. És important la conservació de les paraules i, en aquest cas, on el castellà comença a traduir i crear designacions noves per als elements de la Festa, aliens a tota tradició, és més urgent reclamar un patrimoni molt fàcilment destructible.

Per a més endavant deixem la realització d'un vocabulari més exhaustiu (tant quant als termes com a les definicions), amb cites documentals i il·lustracions. Però, ara per ara, només volem deixar constància que la llengua del *Misteri d'Elx* no comença i acaba en el text de la representació sinó que s'escampa per tots els racons de la festa il·licitana conformant un argot propi.

BIBLIOGRAFIA

Bibliografia general

- CARMONA MUELA, J. (1998), *Iconografía cristiana. Guía básica para estudiantes*, Istmo, Madrid.
- CASTAÑO GARCIA, J. (1994), *Repertori bibliogràfic de la Festa d'Elx*, Institució Alfons el Magnànim-IVEI/Ajuntament d'Elx, València.
- LLORENÇ, A. (1986), «Glossari», en AA.DD, *Mon i Misteri de la Festa d'Elx*, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, València.
- MAESTRE MORENO, L (1995), «Glosario», en *Misteri d'Elx. Tradición y cultura*, Diario La Verdad/Ajuntament d'Elx/FIATC, Múrcia.

Diccionaris

- ALCOVER, A. M.; MOLL, F. de B. (1976), *Diccionari català-valencià-balear*, Moll, Palma de Mallorca.
- CIRLOT, J. E. (1997), *Diccionario de símbolos*, Siruela, Madrid [1958, 1a ed.]
- COROMINES, J. (1986), *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*, Curial Edicions Catalanes/«la Caixa», Barcelona [1981, 1a ed.]
- Diccionario de la Lengua Española* (1992), RAEL, Madrid.
- Diccionari de la Llengua Catalana* (1985), Enciclopèdia Catalana, Barcelona, [1982, 1a ed.]
- Diccionario Akal/Grove de la Música* (2000), Akal, Madrid.
- VIDAL MANZANARES, C. (1993), *Diccionario de la tres religiones monoteístas*, Alianza Editorial, Madrid.

Fonts bibliogràfiques sobre la Festa d'Elx

- ÀLVAREZ FORTES, A. M.; CASTAÑO GARCIA, J. (1987), «Una notícia de la <Festa d'Elx> de l'any 1523», *Festa d'Elx*, 39, 41-50.
- ARGEMÍ, A. (1986), «El <Misteri d'Elx> en el context del culte cristià», en AA.DD., *Món i Misteri de la Festa d'Elx*, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, València, 79-86.
- CASTAÑO GARCIA, J. (1979), «Los gozos asuncionistas ilicitanos y su relación con la Festa d'Elx», *Revista del Instituto de Estudios Alicantinos*, 28, 115-127.
- , (1983), «La <Festa d'Elx> cien años atrás», *Revista del Instituto de Estudios Alicantinos*, 40, 157-187.
- , (1986), «La música a l'església de Santa Maria», *Cabanilles*, 18-20.
- (1989): «Guia de la representació», en AA. DD., *La Festa d'Elx*, Patronat Nacional del Misteri d'Elx, Alacant, 33-56.
- (1989), «Jesucrist, possible personatge de la <Festa d'Elx>», *Festa d'Elx*, 41, 129-152.
- (1991), *La imagen de la Virgen de la Asunción, patrona de Elche*, Caja de Ahorros Provincial/ Patronat Nacional del Misteri d'Elx, Alacant.
- (1991), *El llit de la Mare de Déu d'Elx*, Ajuntament d'Elx, col. «Temes d'Elx», Elx.
- (1995), «Antecedents», a AA.DD., *El Cel en la Festa*, PNME/ Diputació d'Alacant, Alacant, 3-6.

- (1997), *L'organització de la Festa d'Elx a través del temps*, Consell Valencià de Cultura, València.
- (1998), «Guia de la Festividad», en AA.DD., *La Festa o Misteri d'Elx*, Patronat Nacional del Misteri d'Elx, Alacant, 57-70 (edició ampliada; 1a ed., 1989).
- (1998), «La tramoya de la <Festa o Misterio de Elche> y su evolución histórica», en AA.DD., *El Misterio de Elche. La Festa d'Elx*, Institut de Cultura «Juan Gil-Albert»/ MEC/PNME, Alacant, 97-118.
- (1999), «L'organització de la <Festa> a través del temps», en CASTAÑO, J.; SANSANO, G. (eds.), *Història i crítica de la Festa d'Elx*, Universitat d'Alacant, Alacant, 341-359 (versió revisada de l'article de *Món i Misteri de la Festa d'Elx*, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, València, 1986, 55-68).
- (1999), «La tradició de la 'Vinguda' de la Mare de Déu, origen llegendari de la <Festa o Misteri d'Elx>», *Estudis de llengua i literatura catalanes/ XXXVIII. Homenatge a Arthur Terry*, II, PAM, Barcelona, 5-26.
- CASTAÑO GARCIA, J.; SANSANO, G. (1988), «La <Festa o Misteri d'Elx> segons una consuetud inèdita del segle XVIII», en *Actes del vuité Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes/ II*, PAM, Barcelona, 291-301.
- CASTAÑO GARCIA, J.; SANSANO, G. (1992), «El text literari de la <Festa o Misteri d'Elx>: Notes a la seua evolució», *Festa d'Elx*, 44, 93-99.
- FERRANDO, A. (1989), «La llengua del <Misteri d'Elx>», en *La Corona d'Aragó i les llengües romàniques. Miscel·lània d'homenatge a Germà Colon*, M. Metzeltin, Tübingen, 75-89.
- GÓMEZ MUNTANÉ, M. C. (1986), «Al voltant de la música del <Misteri d'Elx> (Consuetes de 1709 i 1722)», en AA.DD., *Món i Misteri de la Festa d'Elx*, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, València, 255-263.
- GROS I PUJOL, M. (1986), «La celebració litúrgica de l'Assumpció», en AA.DD., *Món i Misteri de la Festa d'Elx*, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, València, 87-91.
- JAÉN I URBAN, G.; SERRANO BRU, A. (1995), «Algunes notes sobre el cel i la tramoia alta de la <Festa> d'Elx», en AA.DD., *El Cel en la Festa*, PNME/Diputació d'Alacant, Alacant, 16-21.
- (dir.) (1999), *Guia de la Arquitectura de la Provincia de Alicante*, COACV-A/ Institut de Cultura «Juan Gil-Albert», Alacant.
- LLOBREGAT, E. A. (1983), «El cerimonial litúrgico fuente gestual del <Misteri d'Elx>», *L'Arrel*, 4, 41-57.

LLORENÇ, A. (1987), «Aproximació al món literari de la <Festa d'Elx>», *Festa d'Elx*, 39, 109-123.

MASSIP I BONET, F. (1984), *Teatre religiós medieval als Països Catalans*, Edicions 62/ Institut del Teatre, Barcelona.

– (1985) «Els elements de l'escenari horitzontal (cadafal i andador del <Misteri d'Elx>», *La Rella*, 5, 23-30.

– (1986), «Estudi crític del text», en *Consueta de 1709*, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, València.

– (1989), «Nous manuscrits de la <Festa d'Elx>: els quaderns dels cantors», *Festa d'Elx*, 41, 189-200.

– (1991), *La <Festa d'Elx> i els misteris medievals europeus*, Institut de Cultura «Juan Gil-Albert»/ Ajuntament d'Elx, Alacant.

– i KOVÁKS, L. (1997), «Fent camí amb la Mare de Déu: el seguici marià a la <Festa d'Elx>», *Festa d'Elx*, 48, 115-117.

NAVARRO, R. (1989), «Història de la <Festa d'Elx>», en AA. DD., *La Festa d'Elx*, PNME, Alacant, 11-32.

QUIRANTE, L. (1985), «Notes sobre l'escenografia de la <Festa d'Elx>: la Coronació», *La Rella*, 5, 11-21.

– (1987), *Teatro asuncionista valenciano de los siglos XV y XVI*, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, València.

– (1992), «L'escenografia del <Misteri d'Elx>», *Saó*, monogràfic n. 12, 22-23.

RAFANEL·L, A. (1989), «El misteriós llemosí de la <Festa d'Elx>: les constants d'un discurs perifèric», *La Rella*, 8, 31-39.

RAMOS FOLQUÉS, A. (1970), *Historia de Elche*, Tall. Lepanto, Elx.

VICENS, M. T. (1986), *Iconografia assumpcionista*, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, València.